

inbarraveh@hotmail.com

באחטין קורא בתלמוד: דיאלוגים בסיפורי החורבן

Inbar Raveh
Ben Gurion University

העיון בממד הדיאלוגי של מעשי חכמים, ז'אנר סיפורי מרכזי בספרות חז"ל, עשוי להיתרם מן התיאוריה הנרחבת של באחטין הקשורה במושג זה. על פי מורסון ואמרסון מתייחס באחטין לשלוש רמות של דיאלוגים: (1) הדיאלוגים המוגדר על ידי המשתתפים בסיטואציה (2) הדיאלוגים כפי שמתבטאת בסוג השיח (חד או דו קולי) (3) הדיאלוג כרעיון גלובלי, כדרך הכרה של האמת והעולם.

הרצאתי תתייחס להיבטים מסויימים בתיאוריה הבאחטינית בנושא הדיאלוג, בעיקר כאלה הנוגעים לרמות השנייה והשלישית, שכן לדעתי יש בהם כדי להאיר פנים חדשות באופיים של מעשי חכמים. אטען כי בדיאלוג המצוטט המהווה את היסוד המבני המרכזי של עלילות מעשי חכמים ניתן לראות מעין העצמה, המחזה, הוצאה מן הכוח אל הפועל של היסוד הדיאלוגי הפנימי של הדיבר (של כל דיבר, גם של כזה שאיננו מהווה חלק מדיאלוג בין שני בני שיח) אותו מתאר באחטין. נדמה לי כי מעשי חכמים ממחישים בצורה אינטנסיבית במיוחד את הכוחות הצנטריפטיים והצנטריפוגליים שבחיי הלשון.

ההרצאה תדגים את טענותיה תוך קריאה בסיפורי החורבן המופיעים במסכת גיטין בתלמוד הבבלי נ"ח ע"א. ההווי הרוחני המכריע של מעשי חכמים ככלל נובע מכך שבית המקדש חרב. לעובדה זו ביטויים רבים. אורחות החיים שנתגבשו בימי הבית יצרו מערכות דתיות שלמות שבית המקדש עמד במרכזן. הרס ירושלים וחורבן המקדש על ידי הרומאים היו מאורעות בעלי משמעות עמוקה ביותר ליהודים. הם העמידו סימן שאלה על עצם המשך קיומו של עם ישראל, ועל מעמדה של הברית בינו לבין אלוהיו. ההרג, חורבן היישובים, המצוקה הכלכלית וההשפלה שכנו בצד מצוקה רוחנית דוחקת.

הביטויים למשבר, לחוויית הסתר הפנים, לבושה, לזעזוע ולתהייה על דרכיו של הקב"ה אינם מצויים לדעתי רק בתיאורים מפורשים, ישירים של הנושא. השבר ואובדן המשמעות מונחים כתשתית עומק רוחנית שעל רקעה יש להבין, לדעתי, גילויים נרחבים במפעלם היצירתי של חכמים. האופי הדיאלוגי של השפה מקבל מימד עומק ייחודי בסיפורים המייצגים בכל הויתם את השאלה שאין לה מענה.

שאלות רבות שמעלים הסיפורים אינן מוכרעות בתוכם. התשובות העשויות להינתן עליהן תלויות בנמען ובאופן בו מתמזגים אופקיו, הביוגרפיים החווייתיים, השכליים התרבותיים באלו של הטקסט. הדיאלוגים של סיפורים אלה צריך להיות מובן ביחס לאופן שבו הם מפעילים את הנמען. לא פחות מן הרומן כפי שתיארו באחטין, מעצבים סיפורים אלה את הריבוי. כל מבע עשוי לנבוע או להשתייך למספר כתובות, או לשקף כמה קולות בעת ובעונה אחת. ההיברידיות, עליה מדבר באחטין, בה מבע השייך לדובר אחד עשוי להכיל יותר משפה אחת, צורת שיח אחת, אידיאולוגיה אחת, היא אחת מתכונות היסוד של פואטיקה זו.